

DEL RIEGO: *JOIE DE VIVRE* E PENSAMENTO ÚTIL

DEL RIEGO: *JOIE DE VIVRE* AND USEFUL THINKING

Margarita Ledo Andión

Facer do síntoma de múltiples doenzas un sinal gozoso; andar á procura dos vestixios ocultos para construírmos unha outra xenealoxía de Galiza, esa na que está a nación, a lingua, o dereito á diferenza que emerxe en pequenas xestos que devéñen manifesto: dous mozos izan a bandeira galega no concello de Lourenzá o 25 de xullo de 1931 e o fol d’Os Celitas fai resoar até Mondoñedo o himno galego.

Sete décadas despois, confiando nun século novo do trinque, o 8 de setembro de 2001, a Real Academia Galega aproba en sesión plenaria as “Propostas da Real Academia Galega ó Goberno e mais ó Parlamento de Galicia” a partir dun texto que dous anos antes, so a presidencia de Francisco Fernández del Riego, elaboran os académicos Xesús Ferro Ruibal, Constantino García e Manuel González. O texto-chamamento peneira a situación xeral da lingua, advirte de importantes disfuncións, nomeadamente nos medios de comunicación (públicos e privados), insiste na baixa calidade da lingua na fala profesional, describe como espello “deformante” que apareza en castelán o que acontece en galego e deita o seu ollar crítico arredor do ensino ou da actividade empresarial. Nas recomendacións, dende pór ao día a Lei de normalización lingüística de 1983 até o incremento anual dun dez por cento do galego “nas seccións de maior audiencia” dos medios privados, esíxese, por exemplo, o control “daqueles [medios] ós que se lles concedeu licencia de emisión cunha proporción do galego preestablecido na concesión”. Ao tempo —citamos— “a RAG solicita do próximo Goberno Galego un compromiso de acción eficaz neste eido, sen o que será moi difícil que Galicia presente o seu verdadeiro rostro e se libere de tabús lingüísticos que aínda pexan o uso normal da lingua galega”.

Velaí dous acontecementos que reflicten e singularizan a persoa que nos convoca so o signo da pertenza e da necesidade de políticas a prol da lingua canda a súa inscrición nos medios informativos e de opinión. O deber de presenza na prensa para que con cada texto medre a aposta por un país en andamento foi tarefa que norteou de ben cedo a súa paixón e a dunha xeración metida a

xornalista que trouxo a subxectividade, a implicación persoal, para o modo de pensar a *comunitas*. Esa fotografía, tan reproducida, de Del Riego con Cunqueiro e Carballo Calero, diferentes e, ao tempo, unidos no desexo dunha nova Galiza, el atrás, no centro, con cigarro e lente dereita das gafas opacada pola luzada, a lle outorgar ese toque glamuroso, mundano, sempre a luír no que é necesario, fálanos dun mozo na procura do máis novidoso —a diversidade de países emerxentes que reclaman o seu recoñecemento— e que sospeita que nesa angueira é imprescindible a comunicación.

Nel, en Francisco Fernández del Riego, colle corpo un intelectual non reconciliado no que coinciden ideario e acción, alguén que andou un século, o vinte, marcado por rupturas no pensamento, pola organización política dende novas propostas —tamén no mundo do coñecemento e da expresión artística: eis o Seminario de Estudos Galegos cuxo centenario celebramos—; dende novas e urxentes propostas que saen a escena co nacionalismo republicano. Un século, o vinte, que creba so a poutada do fascismo como remedio para a crise do capitalismo liberal que non deu con outra solución ca a do terror.

Mais na fosa oitava do oitavo inferno da *Divina comedia*, onde Dante encerra os “conselleiros pérfidos” de Florencia, as *luciole*, os lucecús, os vagalumes, anque de modo efémero, escintilan. Dínolo Pasolini nun seu artigo publicado o 1 de febreiro de 1975 no *Corriere della Sera* sobre a maquinaria totalitaria contemporánea que asimila e anula o singular, —o friulano, o galego— mentres se nos convoca a ver esa outra realidade que se albisca nas fendas, de modo intermitente quizabes, por onde agroma o refulxir do vagalume entre as tebras.

Paco del Riego é esa *luciole*, ese verme de luz que persiste en facer chegar o seu sinal na escuridade total —os primeiros textos en galego a finais dos corenta que iluminan rúbricas en *La Noche*, ou mediados os sesenta no *Faro de Vigo*—, que actúa para perder o medo abisal que anula o recordo, que sabe sobordar a dor que encobre o sufrimento, que nunca se vai sentir vencido e quere partillar esa posibilidade curadora coas máis. Pasador de mensaxes e dunha actitude de compromiso que vai para alén da represión (a comén da súa vida profesional foi inhabilitado para a docencia e estivo un par de veces na cadea), o recente egresado en Dereito que asiste á fractura das vértebras do século, non arreda pé e decide corcoser a ferida, esa que resulta das ordes de silencio, de acalar a existencia de Galiza. E facelo a través dun xornalismo situado nas “urxencias do tempo presente”, en expresión que mobiliza e identifica arestora e naquel tempo o pensamento decolonial. Deste xeito, o del Riego que realiza entrevistas, o articulista, o que fai comentarios e crítica literaria é, de seu, alguén que disemina sinais intermitentes a dicir: aquí.

Xa que logo, na súa escrita xornalística devalan figuras esgrevias como referencia e adoito brilla a materialidade do país na paisaxe ou nos varios artefactos culturais que o representan. E sempre o porvir nese hálito, nesa arela que tocas coa man por graza de Salvador Lorenzana, a rentes de que *Cantares [gallegos]*, “La primera obra maestra de las Letras Gallegas”, titula no *Faro*, chegue aos seus cen anos. Co punto de mira en rachar tópicos e advertirlle á lectora que non se trata de literatura de costumes, o comentarista bota man do crítico Gerald Brenan e do seu libro *The literature of Spanish People* publicado pola Cambridge University Press, onde o analista británico destaca as cantigas populares na base do que devirá poema lírico e, en fascinio, detense en “Airiños, airiños, aires” para manifestar:

Y así como la poesía gallega medieval sirvió de elemento básico en la formación de la lírica castellana de los siglos XV y XVI, aquel bello poema rosaliano ejercería influencia en el resurgimiento de la poesía española iniciado treinta años después de la muerte de Rosalía. En particular el *Romancero gitano*, de García Lorca, con su rico idioma musical, sus repeticiones continuas y sus alusiones a la poesía folklórica, le debe mucho.

Facer cousas con palabras. Facer que as palabras se tornen acontecemento. Aos poucos días, Fernández del Riego, con Gómez Román e Ferro Couselo, propoñen na RAG a creación da efeméride á volta da que nos congregamos o 17 de maio.

Viaxante entre o exilio, a diáspora e nós, as xentes da banda de acó; *empirista herético*, corsario que une a *joie de vivre* co pensamento útil porque —citamos— “o innegrabre é que agora se navega [...] percurando dar a cada hora a medida dun traballo eficaz e dun xeneroso desinterés”, esta declaración no artigo “Presencia da nosa Cultura”, que asina Salvador Lorenzana en 1959 en *Vieiros* (México) é unha das doas que engarzan todo o seu labor ingrávído, o seu degoiro polos rexistros máis persoais, polas escritas do eu que cinguen o autor e a que le.

Galiza e o mundo por onde se moven as pernas da nación migrante son ancoraxes acaídas para reorganizar os seus materiais, esas máis de 4000 entregas de opinión, crónicas, conversas, comentarios e roteiros que antes e despois do trinta e seis saen en diferentes rúbricas, soportes e modelos que abranguen prensa de información xeral como *El Pueblo Gallego*, onde comeza a publicar en 1932; prensa interpretativa e de grupo como *A Nosa Terra*; revistas miscelánea tal *Vida Gallega*, ou cabeceiras culturais, políticas, de axitación: *Guieiro*, das Mocedades Galeguistas, *SER*, *Alento...* A misión consiste en enfiar as pezas soltas dunha comunidade

electiva que se configure na partilla dese obxectivo común co que se identifican: liberar Galicia de tutelas e servidumes éticas.

En principiando a década dos corenta, nos tempos máis tétricos da ditadura, o verme de luz aquén e alén reaparece silandeiro. Outra volta en *El Pueblo Gallego*, incautado polo réxime e reconvertido en “prensa del movimiento”; en *Vida Gallega*; nos periódicos que no tempo chamabamos de masas, en *La Voz de Galicia* de modo incidental e semanalmente dende 2005 ou, entre outros, no *Faro de Vigo* que dirixe Leal Ínsua, a partir do 1949 e ate comezos dos oitenta.

Mais o lugar de estima para que os lucecús saian camiñar e canda eles, tal como avanzamos, retorne o galego á comunicación será o xornal compostelá *La Noche*, singularmente os quince números do “Suplemento del Sábado” —15 de outubro do 1949 a 28 de xaneiro do 1950— que canda Isla Couto idea e co que lle botan un pulso á maquinaria totalitaria. Así, ao abeiro da arribada á Sé do arcebispo galeguista Quiroga Palacios, amigo de Otero, dan ao prelo un monográfico que fai saltar as alertas na sinuosa vixilancia que o nacional-catolicismo profesa. A maior abondamento, o 14 de xaneiro de 1950 —cóntanos o propio del Riego— “publicáronse artigos de homenaxe á figura de Castelao, que finara en Buenos Aires o día 7 do mesmo mes. O Suplemento rematou a súa carreira ao sábado seguinte, por determinación da censura oficial”.

Secasí, a súa rede de conexións ten un punto de honra nos guións para o *Galician Programme* da BBC, cuxo primeiro espazo se emite o 4 de abril do 1947 e que o 25 de xullo dese mesmo ano espalla un especial “para festexar o Día de Galicia”, relata don Paco n’*O río do tempo*. As emisións en galego, no medio máis prestixiado do xornalismo a nivel internacional, eríxense nese sinal expansivo que pula por diferentes iniciativas mentres acubilla un tempo paralelo, emancipado, distante do tempo dominante e que perdura até o 1956. De mil modos e maneiras, os lucecús continúan a refulxir e a fender as tebras.

Imos agora ao interior dos textos. Nunha ollada aos artigos e colaboracións que asina como Francisco F. del Riego ou con heterónimos como Salvador Lorenzana, como Cosme Barreiros, sobrancean certos esgos tal o afán en peneirar vestixios, en describir para facer existir, en fixar o detalle, ou en elaborar retratos aos que se lle apón a función de encarnar modelos a imitar. O deber de memoria, coidar da pegada do pasado nos sinuosos pregues do presente, condúcennos cara a un sistema estábel no que é doado constatar unha entrada, un *lead*-guieiro de lectura a través do que o autor cualifica o seu material e toma posición para, a seguir, nunha hábil manobra de transferencias que lexitimen os tópicos temáticos, exhibir as súas fontes, a súa erudición e, na fin, ir cara a un peche sen conclusión, unha sorte

de *follow up story*, que se abre a un *à suivre*, a un continuar, no que colle folgos todo o seu traballo.

A execución deste atinado dispositivo podemos observalo con mimo no devandito comentario sobre *Cantares gallegos* para *Faro*, como tamén o atopamos nun modelo distinto, neste caso na revista *Galicia Emigrante* e no minucioso perfil que fai Cosme Barreiros en “Don Manuel Murguía en la voz de su hija Gala”. Así, a esmerada recensión do encontro de dona Gala coa escritora de estirpe irlandesa *miss* Janet H. Perry, profesora do King’s College, a quen o autor xa dera a coñecer nunha entrevista para a mesma cabeceira, sérvelle a Del Riego non tanto para traer á tona as lembranzas da filla sobre Rosalía senón a reivindicación do pai, Murguía, inxustamente esquecido, di, que o xornalista aproveita para definilo como magnífico prosista que chega a cultivar a historia por patriotismo e como adiantado dunha grande empresa espiritual.

Devoto da conversa, dese xénero transitivo, para ir dando a coñecer o borrado, construír outra historia a contracorrente e facer das preguntas propostas, *Galicia Emigrante* [1954-1959, dirixida por Luis Seoane], unha das cabeceiras na que Salvador Lorenzana se move a vontade, amosa un Del Riego animador dunha mancha de persoeiros do galeguismo, de Bouza Brey a Ánxel Fole, de Parga Pondal a Río Barja, de Xohana Torres a Rodrigues Lapa, mentres trae á tona Plácido Castro, con quen fala da polémica de se literatura popular ou literatura de minorías, a Fermín Penzol, ao que define como “liña firme e continuada de servizo a Galicia” ou escribe sobre Carlos Maside, Celestino F. de la Vega, Ramón María Aller... para ampliar o real alén dos lindes da considerada materia literaria e, no número 37, debuxar un trevo de catro follas en parrafeo co poeta Cabanillas, co lingüista Aníbal Otero, co escultor Faílde, co pintor Manuel Torres mentres as ás da terra abren “cara ao hourizonte no que tanto soñamos”, dirá el.

Devoto da conversa e devoto de contemplar Lourenzá. Devoto da panorámica e dos golpes de memoria que a experiencia de mirar agasalla. A partida da familia no turismo de Rosendo cara a unha nova residencia en Santiago é ocasión para recoñecer, talvez pola primeira vez, iso que chamamos morriña e, ao albiscar a Volta Grande, solicita que o auto se deteña. “Gorentábame albiscar no fondo da veiga, desde a altura, o perfil da vila”. As torres da igrexa, a vexetación plurivaria, as casas desiguais van ateigando a escena mentres aquel rapaz presente que algo vai mudar:

Ía entrar, mozo cumprido, nunha nova época. Adeus, querida Lourenzá! Adeus corriqueos pola vila, paseos polo campo, falares coas xentes vilegas! Todo isto non o volvería ver. Vale dicir, non o volvería ver coa luz que daquela o ollaba. A luz brillante, iluminadora, da infancia e da adolescencia.

Luz brillante, iluminadora que o acompañou sempre, que fixo de Del Riego esa *luciole* que escintila en constante movemento por entre as fendas. Para que endexamais se dea nada por perdido.

p.s.- Na separata “Visión histórica da Literatura Galega” de Francisco Fernández del Riego, representando a RAG no congreso *Galicia nos tempos do 98*, atopo unha nota manuscrita de finais dos noventa que di así:

[Fuches esa] fibela invisíbel coa que a miña xeración setentista soubo ver que tiñamos unha historia política republicana, cidadá, destemida e plural. “Estou ledo porque na vida, agás subir en globo, fixen de todo” coméntachesme nun xantar en Pontevedra na compañía de Fortes. Tentar imitarte é xa unha escolla para todas nós, as persoas que nos identificamos coa nación.